

Особливості формування навичок письма в буквений період навчання грамоти

Прищеп О.Ю., кандидат пед. наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Анотація. Стаття присвячена проблемі навчання письма учнів у 1 класі. В ній розкриті особливості та умови формування графічних навичок письма у взаємозв'язку з елементарними орфографічними в буквений період навчання грамоти. У статті доступно описаний склад кожної малої і великої літери українського рукописного алфавіту, початок письма, поєднання елементів, письмо під такт.

Ключові слова: велика і мала рукописна літера, складники її, графічні і технічні навички.

Annotation. The article is sanctified to the problem of studies of letter of students in a 1 class. In her the exposed features and terms of forming of graphic skills of letter are in intercommunication with elementary orthographic in an in letters period of studies of deed. In the article the accessible described composition of every small and large letter of the Ukrainian handwritten alphabet, beginning of letter, combination of elements, letter, is under time.

Keywords: the capital and small handwritten letter, constituents of her, graphic and technical skills.

Сьогодні головна мета освіти в школі – навчання зі збереженням здоров'я.

Навчання письма – складний процес. Він вимагає багато уваги, психічного і фізичного напруження і не важливо, хто письму навчається – дорослий чи дитина. Щоб полегшити цю діяльність у школі, визначено три періоди: добуквений, буквений, післябуквений.

Добуквений період «забирає» на себе всі допоміжні функції, які сприятимуть роботі в буквеному періоді і, якщо тут правильно розставлені пріоритети, то й менше сил буде затрачено на цю діяльність, простіше відбуватиметься навчання письма.

У добуквений період «наголос» важливо поставити на ознайомленні з гігієнічними правилами письма, складниками графічної сітки, в якій їм доведеться писати і формами основних елементів букв.

Допомогою учням і вчителеві у навчання письма є спеціально створені робочі зошити. Для добуквеного періоду - окремий зошит. На першій його сторінці йдеться саме про гігієнічні правила письма. Важливо, щоб у добуквений період діти першим **усвідомили правила гігієни письма**, які є важливими не тільки для навчання письма, але й для їхнього здоров'я. **Правильна посадка** – це правильний кровообіг, це відсутність запаморочення, головного болю, швидкого стомлення. **Правильне утримання ручки в руці** – правильний ріст дрібних кісточок кисті руки і правильний розвиток дрібних м'язів кисті руки, що впливає на виконання різноспрямованих рухів руки, а ті, в свою чергу, впливають на правильність виконання елементів різної форми : овалів, петель...і розвиток швидкості письма. **Положення зошита на парті.** Невідповідно вимогам (щодо лівші і правші) розташований зошит на парті «тягне» за собою неправильну **посадку**, а та – неправильне розташування **руки** на парті, що викликає складність виписування елементів (бо більше навантаження припадає не на ті м'язи, яким потрібно працювати у даний момент) і результат - зображене учнем не впізнається, отже - розчарування, зміна настрою, небажання писати.

Із гігієнічними правилами пропонуємо ознайомлювати учнів **поступово**. Спочатку – з посадкою. Ручку в руку даємо тільки тоді, коли учні починають писати в основному рядку зошита (ще в неповній сітці). До цього працюють кольоровими олівцями. Із сіткою зошита знайомляться також **поступово**: спочатку з робочим рядком

(верхньою, нижньою рядковими лініями), міжрядковою (надрядковою, підрядковою) лінією і похилою. Коли відбувається знайомство з похилою лінією, саме тоді кладеться похило зошит (до цього моменту він лежить паралельно до нижнього краю парти) і пишуться похило елементи у рядку. Нами обрано похиле письмо букв не тільки тому, що це традиція, а й тому, що похиле письмо (доведено дослідженнями) є найшвидшим. Під час знайомства з кожною лінією графічної сітки на ній зображуються основні елементи букв за генетичним принципом.

Вступаючи в буквений період, учитель має пам'ятати, що продовжується формування рухової навички письма: виробляються плавні, ритмічні, координовані рухи кисті руки, тонкі просторові орієнтування; розвиток окоміру.

В запропонованому учням зошиті для буквеного періоду представлені завдання на зміцнення і розвиток дрібних м'язів кисті руки, розвиток уміння керувати своїми рухами. Це відбувається в спеціальних діях. Наприклад, знайомлячись з новою буквою, пропонується навести її форму в об'ємній букві (к -кожний елемент якої потовщений, зобразити розчерки з елементів рукописної букви, намалювати прості предмети, штрихувати прямими, коловидними лініями. У зошиті часто подаються сторінки з малюнками, на яких зображені різні фігури, складені з пальчиків руки. Ці вправління можна пропонувати на початку уроку для розминки пальчиків, в середині уроку, коли пальчики стомилися, їх можна виконувати фронтально й індивідуально (на повторення). Для відпочинку від письма учням пропонуються завдання на кмітливість, розвиток логічного мислення, артикуляції.

Розвиток точності зорового сприйняття, формування уміння виділяти елементи із цілого і знову об'єднувати їх в ціле, розвиток просторового диференціювання відбувається на впізнаванні заданої букви у групі букв, розкладанні її на елементи, порівнянні елементів заданої букви з елементами букв раніше вивчених.

Важливо в буквений період продовжувати розвиток орієнтування у просторі за направленням. Показувати ліву і праву сторінки зошита, нагадувати про роль ліній графічної сітки, ліво-праве направлення письма в рядку, збереження однакового розміру елементів, букв, однакової відстані між окремими буквами, словами.

Буквений період складається з формування графічних навичок одночасно з елементарними орфографічними. Отже відбувається складна єдність, що включає уявлення про оптичний, кінестетичний, акустичний, артикуляційний образ спочатку букви, пізніше слова. Відомо, що письмо це вид психічної діяльності, в якій беруть участь такі її компоненти, як увага, пам'ять, мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення). Щоб свідомо виконувати мовні операції такі, як визначення слова, аналіз його і символізація за допомогою букв, у дитини має бути розвинуте усне мовлення.

На уроці письма усне мовлення може розвиватися і тоді, коли, наприклад учень розповідає про склад букви і послідовність її написання в рядку. Таким чином розвивається не тільки мовлення, а й логічне мислення, зміцнюються знання про букву. У нашому зошиті розвитку мовлення присвячені окремі сторінки, фрагменти на сторінці з виучуваною буквою. Важливо пам'ятати, що в буквений період, формуючи елементарні орфографічні навички, розвиток артикуляції в цих учнів має займати не останнє місце на уроці. Добре, якщо чистомовки, скоромовки бувають на кожному уроці письма. Дітям подобаються скоромовки. Дуже цікаво, чи зможе хтось вимовити їх швидко, не зробивши кумедних помилок, не перекрутивши слова і звуки. Помилки веселять дітей, розслабляють після напруженого письма. Скоромовки не тільки виробляють правильну дикцію, а й підвищують культуру мовлення. На сторінках зошита подані віршики, які слугують переважно для того, щоб учні не обов'язково вивчили віршик, а чітко вимовили кожне слово, спочатку повільно, а потім швидше (за вчителем, самостійно).

Звісно ж у буквений період основна увага приділяється формуванню уміння письма букви і поєднання її з іншими. Важливо вчити учнів під час написання кожної нової букви звертатися до зразка і порівнювати свою букву не з тією, що написав, а зі зразком.

Вчити тому (зі зразком на дошці), що елемент букви, який **ведеться рухом руки зверху вниз, має бути однакового нахилу з тим, що вже написаний таким же рухом**. Точніше: другий елемент малої букви, наприклад, **у** має бути одного нахилу з першим елементом. Так у буквах и, м, ш.... . **Про це варто нагадувати постійно. Паралельність елементів букв краще виробляється, якщо ручка йде попереду руки, не навпаки – рука тягне ручку**. Учитель має доступно пояснити все про букву і її написання. Буде правильно, якщо учитель писатиме на дошці букву одночасно з коментуванням. Наприклад.

Мала рукописна буква **а** складається з двох елементів — овалу і прямої лінії, закругленої внизу .

Починаємо писати букву **а** нижче верхньої рядкової лінії, ведемо вгору до лінії, закруглюючи ліворуч, потім униз, теж закруглюючи. Біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і ведемо вгору до початку овалу. Потім від верхньої рядкової лінії, торкаючись овалу, ведемо вниз пряму похилу лінію, яку біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. На другому рядку зошита можна звернути увагу дітей на безвідривне поєднання елементів букви **а**.

Велика рукописна буква **А** складається з трьох елементів: трьох прямих ліній, дві з яких заокруглені .

Починаємо писати близько середини рядка рухом вниз, торкаючись нижньої рядкової заокруглюємо вправо і похило ведемо вгору до міжрядкової. Не відриваючи руки ведемо вниз похилу пряму лінію до нижньої рядкової, де її заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **б** складається з двох елементів: овалу і прямої лінії.

Починаємо писати подібно до малої букви **а**. Торкаючись початку овалу продовжуємо письмо прямої лінії вгору до міжрядкової, по якій праворуч ведемо коротку лінію.

Велика рукописна буква **Б** складається з трьох елементів: двох прямих і півовала.

Починаємо писати від надрядкової пряму лінію вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо ліворуч (на 1/3 рядка). Над першим елементом , по міжрядковій лінії пишемо другий, який починаємо трошки нижче міжрядкової (на 1/3) і легким вигином ведемо до міжрядкової. По ній - пряму лінію над першим елементом так, щоб перший елемент був посередині другого. Потім пишемо третій елемент, який починаємо від середини першого рухом на правий півовал і закінчуємо, торкаючись нижньої рядкової лінії, біля першого елемента.

Мала рукописна буква **в** складається з двох елементів: овалу і верхньої петлі.

Починаємо писати від верхньої рядкової лінії, ведемо вгору з нахилом праворуч, заокруглюємо під міжрядковою лінією ліворуч і ведемо пряму похилу вниз, яку заокруглюємо біля нижньої рядкової лінії на овал.

Велика рукописна буква **В** складається з трьох елементів: прямої із заокругленням і двох півовалів.

Починаємо писати від надрядкової пряму лінію вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо ліворуч (на 1/3 рядка). Над першим елементом пишемо другий. Півовал. Його починаємо писати зліва від першого елемента, заокруглюємо під міжрядковою лінією праворуч , який закінчується вище верхньої рядкової, без заокруглення вгору. Не відриваючи ручки, рухом праворуч і вниз пишемо другий правий півовал, що торкається нижньої рядкової лінії.

Мала рукописна буква **г** - прямий елемент із заокругленнями.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, торкаючись її, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Г** складається з двох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати від надрядкової пряму лінію праворуч і похилою прямою ідемо вниз до нижньої рядкової лінії, де заокруглюємо також вниз до нижньої рядкової, де

заокруглюємо ліворуч (на 1/3 рядка). Над першим елементом , по міжрядковій лінії пишемо другий, який починаємо трошки нижче міжрядкової (на 1/3) і легким вигином ведемо до міжрядкової. По ній - пряму лінію над першим елементом так, щоб перший елемент був посередині другого.

Мала рукописна буква *г* складається з прямого елемента із заокругленням і вигнутого.

Починаємо писати близько середини рядка (подібно до початку письма *л, м*), ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо праворуч вигнуту лінію, яка доводиться до верхньої рядкової.

Велика рукописна буква *Г* складається з таких же елементів, як і мала, але більших за розміром: прямої із заокругленням і вигнутої ліній.

Починаємо писати близько середини рядка (подібно до початку письма великих *Л, М*), ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до надрядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо праворуч вигнуту лінію, яка доводиться до надрядкової.

Мала рукописна буква *д* складається з двох елементів: овалу і нижньої петлі.

Починаємо писати подібно до букви *а*. Другий елемент пишемо, як і в букви *а*, але не закінчуємо на нижній рядковій лінії, а продовжуємо до підрядкової, де заокруглюємо на петлю, проводимо, торкаючись овалу і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква *Д* складається з прямого елемента, лежачої петлі і право-лівого півовалу.

Починаємо писати від надрядкової лінії пряму похилу подовжену лінію (наголосити, що це та сама пряма, що й перший елемент у великих буквах *Р, Т, П...*), біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо ліворуч і ведемо по ній пряму, заокруглюємо трошки вгору і зразу праворуч, описуючи петлю, яка нібито лежить на нижній рядковій лінії і плавно спускаємось униз до нижньої рядкової. Від нижньої рядкової лінії заокруглюємо вгору, описуючи великий право-лівий півовал, що торкається надрядкової лінії і початку першого елемента, і закінчуємо його нижче надрядкової лінії, зліва від першого елемента.

Мала рукописна буква *е* складається з невеличкої петлі у півовалі.

Починаємо писати трохи нижче середини рядка, ведемо вправо, заокруглюємо біля верхньої рядкової лінії вліво і ведемо півовалом униз до нижньої рядкової лінії, де знову заокруглюємо вправо.

Велика рукописна буква *Е* складається з двох лівих півовалів. Починаємо писати нижче надрядкової лінії. Торкаючись її, пишемо верхній лівий півовал, не заокруглюючи вгору і не доводячи до верхньої рядкової лінії. Безвідривно рухом уліво і вниз описуємо більший нижній півовал, який торкається нижньої рядкової лінії і заокруглюється праворуч близько середини рядка.

Мала рукописна буква *є* складається з півовала та короткої лінії.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, заокруглюємо ліворуч, торкаючись верхньої рядкової лінії, доводимо до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Посередині півовалу ставимо коротеньку лінію рухом зліва направо.

Велика рукописна буква *Є* складається з лівого півовала та короткої лінії.

Починаємо писати під надрядковою лінією, заокруглюємо ліворуч, торкаючись міжрядкової, доводимо до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Посередині півовалу (вище верхньої рядкової лінії) ставимо коротеньку лінію рухом зліва направо.

Мала рукописна буква *ж* складається з трьох елементів: двох півовалів і ламаної лінії.

Письмо букви починається нижче верхньої рядкової лінії правим півовалом,

закінчується - трошки вище нижньої рядкової лінії. Ручка відривається від паперу і переноситься в нижню частину написаного півовалу, звідки похило ведеться до верхньої рядкової прямо, потім, не відриваючи руки пишеться пряма похила вниз до нижньої рядкової, від неї похило вправо ведеться коротка пряма вище середини рядка, де ручка відривається від паперу і переноситься на місце початку письма лівого півовала, який торкається другого елемента. Закінчується письмо елемента і букви близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Ж** складається з подібних елементів до малої, але більшого розміру.

Письмо букви починається нижче надрядкової лінії правим півовалом, закінчується - трошки вище нижньої рядкової лінії. Ручка відривається від паперу і переноситься в нижню частину написаного півовалу, звідки похило ведеться до надрядкової прямо, потім, не відриваючи руки пишеться пряма похила вниз до нижньої рядкової, від неї похило вправо ведеться коротка пряма вище верхньої рядкової лінії, де ручка відривається від паперу і переноситься на місце початку письма лівого півовала, який торкається другого елемента. Закінчується письмо елемента і букви близько середини рядка.

Мала рукописна буква **з** складається з правого півовала і нижньої петлі.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, ведемо вгору до неї, заокруглюючи праворуч, потім униз і ліворуч до нижньої рядкової лінії без закруглення вгору. Не відриваючи руки, рухом праворуч і вниз описуємо нижній півовал, який, торкнувшись міжрядкової лінії, переходить у петлю. Лінія петлі торкається перетину півовалів на нижній рядковій лінії і завершує письмо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **З** складається з двох правих півовалів.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії, ведемо вгору до неї, заокруглюючи праворуч, потім униз і ліворуч. Закінчується над верхньою рядковою. Не відриваючи руки, пишемо нижній правий півовал. Торкнувшись нижньої рядкової лінії, закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **и** складається з двох прямих елементів, заокруглених внизу праворуч.

Починаємо писати від верхньої рядкової лінії вниз пряму похилу, яка біля нижньої рядкової заокруглюється праворуч і ведеться похило вгору до верхньої рядкової лінії. Звідти, не відриваючи руки, пишемо прямий похилий елемент вниз до нижньої рядкової лінії, біля неї заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **И** складається з двох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати заокруглення нижче надрядкової, торкнувшись її, ведемо пряму вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємося назад до міжрядкової. Не відриваючи руки, по написаній лінії ведемо лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **і** складається з двох елементів: прямого елемента, закругленого внизу та крапки.

Починаємо писати від верхньої рядкової лінії прямою похилою, торкаючись нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Потім ставимо над першим елементом крапку одним дотиком ручки.

Велика рукописна буква **І** складається з двох елементів: короткої лінії і прямої, закругленої внизу.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії коротку похилу пряму, доводимо її до надрядкової і, не відриваючи ручки від паперу, пишемо вниз похилу пряму, яку, торкаючись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вліво і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **ї** складається з двох елементів: прямого елемента, закругленого внизу та двох крапок.

Починаємо писати від верхньої рядкової лінії прямою похилою, торкаючись нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Потім ставимо над першим елементом дві крапки так, щоб перший елемент стояв між крапками. Крапки ставимо одним дотиком ручки.

Велика рукописна буква **І** складається з трьох елементів: короткої лінії, прямої, закругленої внизу і двох крапок.

Починаємо писати нижче нарядкової лінії коротку похилу пряму, доводимо її до нарядкової і, не відриваючи ручки від паперу, пишемо вниз похилу пряму, яку, торкаючись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вліво і закінчуємо близько середини рядка. Потім над написаними елементами ставимо дві крапки одним дотиком ручки.

Мала рукописна буква **й** складається з трьох елементів: двох прямих, заокруглених внизу праворуч і вигнутої короткої лінії.

Починаємо писати від верхньої рядкової лінії вниз пряму похилу, яка біля нижньої рядкової заокруглюється праворуч і ведеться похило вгору до верхньої рядкової лінії. Звідти, не відриваючи руки, пишемо прямий похилий елемент вниз до нижньої рядкової лінії, біля неї заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Потім пишемо вигнутий елемент над верхньою рядковою лінією між першими двома елементами.

Велика рукописна буква **Й** складається з трьох елементів: двох прямих із заокругленнями та вигнутої короткої лінії.

Починаємо писати заокруглення нижче нарядкової, торкнувшись її, ведемо пряму вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємося назад до міжрядкової. Не відриваючи руки, по написаній лінії ведемо лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка. Потім пишемо вигнутий елемент над міжрядковою лінією між першими двома елементами.

Мала рукописна буква **к** складається з трьох елементів: прямої і двох кривих ліній. Починаємо писати пряму похилу лінію від верхньої рядкової лінії до нижньої рядкової лінії. Другий елемент — це крива лінія, яка починається (подібно до букв о, а) трохи нижче від верхньої рядкової лінії заокруглюється, торкаючись її, і різко ведеться вниз, потім, на середині рядка, повертається вліво до середини першого елемента. Третій елемент починаємо писати від місця, де закінчився другий елемент, заокруглюємо, пишемо пряму лінію вниз, яка біля нижньої рядкової знову заокруглюється вправо і закінчується близько середини рядка.

Велика рукописна буква **К** складається з чотирьох елементів: прямої короткої і подовженої та двох кривих ліній.

Починаємо писати нижче нарядкової лінії коротку похилу пряму, доводимо її до нарядкової і, не відриваючи ручки від паперу, пишемо вниз похилу пряму, яку, торкаючись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вліво і закінчуємо близько середини рядка. Третій елемент починається трошки нижче міжрядкової, біля неї заокруглюється вліво і ведеться похило вниз, а не доходячи до верхньої рядкової лінії, повертається вліво до першого елемента. Звідси починається четвертий елемент, який зливається з третім до місця його підняття вгору, а потім продовжується вниз прямою лінією до нижньої рядкової, де й заокруглюється вправо.

Мала рукописна буква **л** складається з двох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати близько середини рядка, ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо пряму похилу лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Л** складається з двох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати близько середини рядка, ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до нарядкової лінії. Не

відриваючи руки, пишемо пряму похилу лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **м** складається з трьох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати близько середини рядка, ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо пряму похилу лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємось до верхньої рядкової лінії, звідти по ній пишемо похилу пряму до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **М** складається з трьох прямих елементів із заокругленнями.

Починаємо писати близько середини рядка, ведемо вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової лінії, і піднімаємось похило вгору до надрядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо пряму похилу лінію до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємось до верхньої рядкової лінії, звідти по ній пишемо похилу пряму до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **н** складається з трьох прямих елементів.

Починаємо писати прямий похилий елемент від верхньої рядкової лінії до нижньої рядкової. Відриваємо ручку і переносимо на середину написаного елемента. Звідси праворуч проводимо пряму коротку лінію. Переносимо ручку на верхню рядкову лінію і пишемо вниз похилу, торкаючись другого елемента і продовжуючи письмо до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Н** складається з чотирьох елементів: двох подовжених прямих елементів, одного короткого і петлі.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії коротку похилу пряму, доводимо її до надрядкової і, не відриваючи ручки від паперу, пишемо вниз похилу пряму, яку, торкаючись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вліво і закінчуємо близько середини рядка. Від середини другого елемента пишемо верхню петлю, яку переводимо в пряму похилу лінію, що торкається нижньої рядкової і закінчується близько середини рядка.

Мала рукописна буква **о** являє собою один елемент - овал.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, ведемо вгору до лінії, заокруглюючи ліворуч, потім униз, теж заокруглюючи. Біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і ведемо вгору, заокруглюючи, до початку овалу.

Велика рукописна буква **О** являє собою один елемент - овал.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії, ведемо вгору до лінії, заокруглюючи ліворуч, потім униз, теж заокруглюючи. Біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч і ведемо вгору, заокруглюючи, до початку овалу.

Мала рукописна буква **п** складається з двох елементів: прямої лінії і прямої із заокругленнями.

Починаємо писати пряму похилу від верхньої рядкової лінії до нижньої рядкової. Вище середини першого елемента вгору пишемо лінію, яка заокруглюється праворуч, торкнувшись верхньої рядкової, потім переходить у пряму похилу, яка, торкнувшись нижньої рядкової, заокруглюється праворуч і закінчується близько середини рядка.

Велика рукописна буква **П** складається з трьох прямих елементів, заокруглених.

Починаємо писати пряму похилу від надрядкової лінії до нижньої рядкової, яку заокруглюємо вліво. На відстані ширини букви **о** пишемо такий же прямий похилий елемент, який заокруглюємо біля нижньої рядкової вправо. Третій елемент «накриває» два перших. Починаємо його нижче надрядкової лінії, заокруглюємо вліво і піднімаємось до міжрядкової, по ній ведемо лінію праворуч, торкаючись двох перших елементів, і закінчуємо на рівні заокруглення другого елемента.

Мала рукописна буква **р** складається з двох елементів: прямої подовженої і короткої прямої, заокругленої.

Починаємо писати подовжену пряму лінію від верхньої рядкової і закінчуємо на підрядковій. Другий елемент починаємо близько початку письма першого, ведемо лінію до верхньої рядкової, торкаючись її, заокруглюємо праворуч і продовжуємо похилу пряму до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **P** складається з двох елементів: прямої із заокругленням і півовала.

Починаємо писати пряму похилу лінію від надрядкової, торкаючись нижньої рядкової, заокруглюємо ліворуч. Другий елемент починаємо зліва від першого заокругленням вліво і вгору, доводимо до міжрядкової, ведемо по ній, торкаючись першого, і закінчуємо правим півовалом на відстані від першого елемента близькій до тієї, що він починався.

Мала рукописна буква **c** являє собою лівий півовал.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, заокруглюємо ліворуч, торкаючись верхньої рядкової лінії, доводимо до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **C** являє собою лівий півовал.

Починаємо писати під надрядковою лінією, заокруглюємо ліворуч, торкаючись міжрядкової, доводимо до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **m** складається з трьох елементів: в основі - прямі лінії.

Починаємо писати пряму похилу від верхньої рядкової лінії до нижньої рядкової. Від першого елемента, вище його середини вгору пишемо лінію, яка заокруглюється праворуч, торкнувшись верхньої рядкової, потім переходить у пряму похилу, яка закінчується на нижній рядковій. Подібно до письма другого елемента, пишемо третій, який, торкнувшись нижньої рядкової, закінчується заокругленням праворуч близько середини рядка.

Велика рукописна буква **T** складається з чотирьох елементів, в основі яких – прямі лінії.

Починаємо писати пряму похилу від надрядкової лінії до нижньої рядкової, яку заокруглюємо вліво. На відстані ширини букви **o** пишемо такий же прямий похилий елемент, який закінчується на нижній рядковій. Третій елемент починається і пишеться, як і другий, а закінчується заокругленням праворуч, торкаючись нижньої рядкової. Четвертий елемент «накриває» три перших. Починаємо його нижче надрядкової лінії, заокруглюємо вліво і піднімаємося до міжрядкової, по ній ведемо лінію праворуч, торкаючись трьох перших елементів, і закінчуємо на рівні заокруглення третього елемента.

Мала рукописна буква **u** складається з двох елементів: прямої із заокругленням і нижньої петлі.

Починаємо писати з верхньої рядкової лінії. Проводимо пряму похилу лінію, біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо вправо і ведемо вгору до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо пряму похилу подовжену лінію вниз до підрядкової лінії, де вона переходить у петлю, перетинає подовжену на нижній рядковій лінії і закінчується близько середини рядка.

Велика рукописна буква **U** складається з двох елементів: прямої лінії з заокругленнями.

Починаємо нижче міжрядкової лінії, ведемо вгору, заокруглюємо, торкаючись міжрядкової лінії, і пишемо похило вниз до верхньої рядкової, торкаючись її, заокруглюємо вправо, далі продовжуємо пряму знову до міжрядкової лінії, звідки повертаємося по написаній униз прямою похилою, подовженою до нижньої рядкової лінії, торкаючись якої заокруглюємо вліво.

Мала рукописна буква **φ** складається з трьох елементів: двох овалів і подовженої прямої.

Починаємо писати з лівого овалу, який закінчуємо на верхній рядковій. Не відриваючи ручки, проводимо вниз пряму похилу подовжену лінію до підрядкової лінії, потім вище середини рядка починаємо писати другий овал, закруглюємо праворуч угору до верхньої рядкової лінії і вниз, поступово закруглюючи, торкнувшись нижньої рядкової лінії, ведемо закруглюючи ліворуч до другого елемента.

Велика рукописна буква **Ф** складається з трьох елементів: двох овалів і подовженої прямої, із заокругленням.

Починаємо писати між верхньою рядковою і нарядковою лініями овал, який закінчуємо на нарядковій лінії, звідти ведемо пряму похилу подовжену лінію, що на нижній рядковій закруглюється ліворуч. Потім пишемо останній елемент подібно до останнього елемента малої букви, але в рядку між верхньою рядковою і верхньою міжрядковою.

Мала рукописна буква **х** складається з двох півовалів.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаючись верхньої рядкової, заокруглюємо на правий півовал, продовжуємо до нижньої рядкової і, торкаючись її, закінчуємо близько середини рядка. Другий елемент починаємо нижче верхньої рядкової, торкаючись її та першого елемента, пишемо лівий півовал, який, торкаючись нижньої рядкової лінії, закінчується близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Х** складається з двох півовалів.

Починаємо писати нижче нарядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаючись верхньої рядкової, заокруглюємо на правий півовал, продовжуємо до нижньої рядкової і, торкаючись її, закінчуємо близько середини рядка. Другий елемент починаємо нижче нарядкової, торкаючись її та першого елемента, пишемо лівий півовал, який, торкаючись нижньої рядкової лінії, закінчується близько середини рядка.

Мала рукописна буква **ц** складається з трьох елементів: двох прямих похилих і короткої петлі.

Починаємо писати від верхньої рядкової вниз пряму похилу лінію, яку заокруглюємо, торкнувшись нижньої рядкової, праворуч і доводимо до верхньої рядкової, де без відриву пера повертаємося по написаному елементу вниз до нижньої рядкової лінії, робимо невеличке заокруглення праворуч, після чого, рухом вниз виходимо за межі нижньої рядкової і пишемо коротку петлю, яка перетинається з нижньою рядковою і закінчуємо письмо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Ц** складається з трьох елементів: двох прямих похилих і короткої петлі.

Починаємо писати нижче нарядкової, заокруглюємо вгору і, торкнувшись міжрядкової, пишемо пряму похилу лінію вниз, яку заокруглюємо, торкнувшись нижньої рядкової, праворуч і доводимо до нарядкової, де без відриву пера повертаємося по написаному елементу вниз до нижньої рядкової лінії, робимо невеличке заокруглення праворуч, після чого, рухом вниз виходимо за межі нижньої рядкової і пишемо коротку петлю, яка перетинається з нижньою рядковою і закінчуємо письмо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **ч** складається з двох елементів: короткої прямої лінії з вигнутою і прямої, заокругленої внизу.

Починаємо писати нижче верхньої рядкової лінії коротку пряму похилу, ведемо до верхньої рядкової, звідки праворуч проводимо невеличку вигнуту до верхньої рядкової. Не відриваючи ручки пишемо вниз пряму похилу лінію, яку заокруглюємо, торкнувшись нижньої рядкової, праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Ч** складається з двох елементів: прямих ліній із заокругленнями.

Починаємо писати нижче нарядкової лінії, заокруглюємо, торкнувшись названої лінії, і ведемо пряму похилу вниз до верхньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і

піднімаємось до надрядкової. По написаній лінії ведемо вниз пряму похилу до нижньої рядкової, повертаємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **ш** складається з трьох елементів: три прямих, заокруглених внизу.

Починаємо писати від верхньої рядкової вниз пряму похилу лінію, яку заокруглюємо праворуч, торкнувшись нижньої рядкової, і доводимо до верхньої рядкової, де без відриву пера повертаємося по написаному елементу вниз до нижньої рядкової лінії, там заокруглюємо праворуч і пишемо вгору до верхньої рядкової, потім знову по написаному вже елементу ведемо вниз пряму і, торкнувшись нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч. Закінчуємо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Ш** складається з трьох елементів: три прямих, заокруглених внизу.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкнувшись названої лінії, і ведемо пряму похилу вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємось до надрядкової. По написаній лінії ведемо вниз пряму похилу до нижньої рядкової, повертаємо праворуч і знову піднімаємось до надрядкової, знову по написаній лінії спускаємося до нижньої рядкової, торкнувшись її, заокруглюємо праворуч і закінчуємо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **щ** складається з чотирьох елементів: трьох прямих із заокругленнями і короткої петлі.

Починаємо писати від верхньої рядкової вниз пряму похилу лінію, яку заокруглюємо праворуч, торкнувшись нижньої рядкової, і доводимо до верхньої рядкової, де без відриву пера повертаємося по написаному елементу вниз до нижньої рядкової лінії, там заокруглюємо праворуч і пишемо вгору до верхньої рядкової, потім знову по написаному вже елементу ведемо вниз пряму і, торкнувшись нижньої рядкової, знову повертаємося до верхньої рядкової і знову по написаній прямій - вниз до нижньої рядкової, де робимо невеличке заокруглення праворуч. Після чого, не відриваючи ручки, рухом вниз виходимо за межі нижньої рядкової і пишемо коротку петлю, яка перетинається з нижньою рядковою і закінчуємо письмо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Щ** складається з чотирьох елементів: трьох прямих із заокругленнями і короткої петлі.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкнувшись названої лінії, і ведемо пряму похилу вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і піднімаємось до надрядкової. По написаній лінії ведемо вниз пряму похилу до нижньої рядкової, повертаємо праворуч і знову піднімаємось до надрядкової, знову по написаному елементу спускаємося до нижньої рядкової, торкнувшись її, заокруглюємо праворуч і знову піднімаємось до надрядкової, пишемо по написаному елементу вниз пряму до нижньої рядкової, де робимо невеличке заокруглення праворуч. Після чого, не відриваючи ручки, рухом вниз виходимо за межі нижньої рядкової і пишемо коротку петлю, яка перетинається з нижньою рядковою і закінчуємо письмо близько середини рядка.

Мала рукописна буква **ь** (знак м'якшення) складається з двох елементів, об'єднаних в один: в основі - прямої і півовала.

Починаємо писати від верхньої рядкової пряму похилу вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч до середини рядка і закінчуємо, торкаючись першого елемента.

Мала рукописна буква **ю** складається з трьох елементів: прямої лінії, короткої поперекової й овалу.

Починаємо писати від верхньої рядкової пряму похилу вниз до нижньої рядкової, відриваємо ручку і переносимо на середину написаного елемента, звідки праворуч пишемо коротку поперекову пряму, знову відриваємо ручку і починаємо письмо овалу трошки нижче верхньої рядкової лінії рухом вгору. Торкнувшись верхньої рядкової лінії пишемо овал, який торкається нижньої рядкової і закінчується на початку письма овалу.

Велика рукописна буква **Ю** складається з чотирьох елементів: в основі – прями й овал.

Починаємо писати нижче надрядкової лінії коротку похилу пряму, доводимо її до надрядкової і, не відриваючи ручки від паперу, пишемо вниз похилу пряму, яку, торкаючись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вліво і закінчуємо близько середини рядка. Від середини другого елемента пишемо праворуч коротку поперечну лінію. Відриваємо ручку від паперу і пишемо овал, який починається близько надрядкової, торкається її, третього елемента, нижньої рядкової і закінчується на початку свого письма.

Мала рукописна буква **я** складається з трьох елементів: двох похилих із заокругленням і малого овалу.

Починаємо писати вище нижньої рядкової лінії рухом вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової і ведемо похило вгору, де, торкаючись верхньої рядкової лінії, заокруглюємо ліворуч і пишемо малий овал на піврядка, який закінчуємо на верхній рядковій лінії. Звідси прямою похилою ідемо вниз до нижньої рядкової, де заокруглюємо праворуч і закінчуємо письмо близько середини рядка.

Велика рукописна буква **Я** складається з трьох елементів: двох похилих із заокругленням і овалу.

Починаємо писати вище нижньої рядкової лінії рухом вниз, заокруглюємо праворуч, торкаючись нижньої рядкової і ведемо похило вгору до надрядкової, торкаючись її, заокруглюємо ліворуч і пишемо овал, який розташовується між надрядковою і верхньою рядковою лініями. Закінчуємо письмо овалу, торкаючись його, на надрядковій лінії, звідки, не відриваючи ручки пишемо пряму похилу вниз до нижньої рядкової і, торкнувшись її, заокруглюємо праворуч і закінчуємо письмо близько середини рядка.

У буквеній період важливо навчити учнів правильно списувати з рукописного, друкованого текстів. Списують вони з рукописного тексту вже з перших днів буквеного періоду. Це букви, спочатку одна й та ж буква (коли вчать її писати), потім різні (коли закріплюються) але окремі. Тут учень дивиться на букву, згадує початок її письма, послідовність елементів (злитих чи окремих) і пише, спочатку в повітрі.

Перше списування слова з рукописного тексту має такий алгоритм: прочитати його вголос, з'ясувати значення, визначити склади, звернути увагу на безвідривне поєднання букв між собою, на стрілочки, які вказують на початок письма слова, потім наводять його, з'ясовуються труднощі. Перед тим, як писати слово самостійно у рядку, варто написати його в «повітрі» під голосну самодиктовку, (можна із закритими очима, щоб запам'ятати послідовність букв). Звісно перед початком письма слова (у нас **мама**) можна сказати, що «ми сьогодні напишемо перше слово, а до цього писали букви і склади», поговорити про мам, про те, що вони раді будуть, що син (донька) вже вміють писати. Писати слово учням допоможуть знання про склади – писати (диктуючи вголос) його по складах.

За кілька сторінок ми вчимо учнів списувати з **друкованого тексту**: спочатку з друкованих букв, потім складів, слів. Складність тут у тому, що вік дітей «дозволяє» їм забувати відповідні рукописні букви, і тому буде правильно, якщо таблиці з рукописними і друкованими буквами будуть завжди перед очима учнів. В цей період варто часто давати завдання типу: «з групи букв (друкованих і рукописних) вибрати (записати) тільки рукописні; перевести вказані друковані букви в рукописні. Добре, якщо ці завдання пропонуються в цікавій формі. В нашому зошиті досить багато завдань на розрізнення друкованих і рукописних букв, на визначення початку письма букви, спільних елементів у рукописних буквах, типів безвідривних поєднань букв. Для добирання завдань пропонуємо також посібник «Тренажер правопису» 1 кл.(Прищепи О.Ю).

У цьому ж періоді учні навчаються **списувати з рукописного речення**. Тут складніший алгоритм: прочитати речення, повторити його, порахувати кількість слів, звернути увагу на довжину кожного слова (чим довше слово, тим більше в ньому букв),

початок і кінець речення. Перше речення краще списувати по слову, звертаючи увагу на сумнівні написання чи поєднання букв. В нашому зошиті це: *У мамі* і подається малюнок квітів. Спочатку діти **наводять** і **пишуть** перше слово *У* (воно складається з однієї букви), потім **наводять** і **пишуть** друге слово *мамі*, перечитують те, що написали і малюють квіти у рамці. Тут учителеві варто перевірити написане у кожного учня і вказати на недоліки.

Наступне речення (с.17) можна **наводити** повністю, а потім **списувати** по слову, диктуючи слова вголос по складах. Знову ж, після прочитування речення звернути увагу учнів на графічні сумніви (початок письма букви, місце поєднання букв).

У буквеній період учні навчаються **списувати й з друкованого речення**. Тут перед очима дитини тільки друкований текст. У нашому зошиті діти вперше зустрічаються з непростим друкованим реченням, в ньому всі слова злиті (Віраплетевінок). Прочитавши хором, учитель з'ясовує кількість слів (3) і на дошці виставляє схему цього речення (подібно до того, що учні бачили в букварі). А під схемою кожного слова, під диктовку учнів, пише рукописні букви, поєднуючи, і зупиняючи увагу на велику букву, безвідривне поєднання –плел-, -ві-. Написане учителем речення, перечитується вголос учнями. Потім пропонується у зошиті написати це речення, за потреби, звертаючись до дошки. Зазначимо, що гарним прийомом навчання письма є часте письмо вчителя на дошці із завданням: «Подивіться, чи правильно я пишу. Назвіть мої помилки».

Буквеній період має забезпечити головну його мету: навчити писати букви, поєднувати їх між собою, чітко розрізняти друковані і рукописні букви, великі і малі (друковані і рукописні), схожі за формою, списувати з рукописного і друкованого текстів речення. У нашому зошиті представлені матеріали, які забезпечують мету буквеного періоду.

Буквеній період готує учнів до роботи у післябуквенному періоді, зокрема, до письма диктантів, списування невеликих текстів, формування уміння правильного переносу слів.

Треба зазначити, що навчання письма не буде успішним, якщо вчитель вчасно не надаватиме дітям відпочинок, помітивши їхню стомленість. Найефективнішими (крім названих вище) є, безумовно, фізичні розминки для всього тіла і конкретно для тих його частин, які найбільш напружено працюють під час письма — очей, руки, м'язів плечей, спини.

Зважаючи на те, що в Новій українській школі учитель, розповідаючи батькам про успіхи дитини, має порівнювати їх із її ж попередніми даними, рекомендуємо періодично фіксувати час і результати оволодіння кожною дитиною уміннями, яких вони мають набувати в кожному з періодів навчання письма.

Список використаних джерел:

1. Тунова В.А. Вчимося правильно писати : [навч.- наочний посіб.] / В.А. Трунова. – [4-е вид.]. – Х : ФОП Шейніна, 2011.
2. Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма укр. Алфавіту та цифр : навч.-метод. посіб. / М.І. Чабайовська. – Т. : Мальва : ОСО, 2010. – 116 с.